

Η ΑΠΟΔΟΧΗ ΤΟΥ ΓΑΛΛΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΑ*

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΡΟΔΟΛΑΚΗ

«...διά δε τα εμπορικά ο Εμπορικός της Γαλλίας Κώδιξ μόνος ισχύει εις την Ελλάδα». Έτσι ακριβώς διατυπώνεται η επίσημη αποδοχή στην Ελλάδα του Γαλλικού Εμπορικού Κώδικα του 1807, στο «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος» της Α' Εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου, την 1 του Γενάρη του 1822¹.

I

Γνωρίζουμε όλοι ότι για ν' αποκτήσει το νέο Ελληνικό Κράτος τον Ποινικό Κώδικα και τους Κώδικες Πολιτικής και Ποινικής Δικονομίας, χρειάστηκε ένας νομικός του μεγέθους του Μάουρερ, ενώ ο Αστικός Κώδικας είδε το φώς ύστερα από έναν αιώνα, μετά από συζητήσεις και αμφισβητήσεις που κράτησαν σχεδόν μέχρι σήμερα. Προκύπτει συνεπώς το ερώτημα. Πώς έγινε δυνατό, από την πρώτη κιόλας επαναστατική Εθνοσυνέλευση, να εισαχθεί ο Γαλλικός Ε.Κ.; Οι λόγοι που συνέτειναν σε τούτο, είναι οι ακόλουθοι:

1. Η ύπαρξη μεταφράσεων προεπαναστατικά.

Πριν από την επανάσταση εκδόθηκαν δύο μεταφράσεις του Γαλλικού Ε.Κ.². Η πρώτη έγινε από το Νικόλαο Παπαδόπουλο το 1817 και η δεύτερη από το Θεόδωρο Ράκο το 1820³. Αυτές οι μεταφράσεις χρησιμοποιούνται μέχρι τη δημοσίευση

* Ανακοινώθηκε στο Γ' Συμπόσιο Ιστορίας «Η Γαλλική Επανάσταση και ο νέος Ελληνισμός» Κ.Ν.Ε.—Ε.Ι.Ε., Αθήνα 14-17 Οκτωβρίου 1987.

1. Α. Μάμουκας, Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος, Β' (Πειραιάς 1839), 32 (§ 4η' του Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος).

2. Κ. Τριανταφυλλόπουλος, Η πρώτη Ελληνική μετάφρασις του Γαλλικού Εμπορικού Κώδικος και τα εξ αυτής διδάγματα, Αρχείον Ιδιωτικού Δικαίου, 10 (1943), 361 - 383, όπου αναπτύσσονται λεπτομερέστερα τα σχετικά με τις μεταφράσεις αυτές και γίνεται κριτική τους.

3. Ν. Παπαδόπουλος, Ο εμπορικός κώδιξ της Γαλλίας. Μεταφρασθείς εκ του Γαλλικού πρωτοτύπου, και πολλαίς σημειώσεσι πλουτισθείς, έτι δε παραρτήματι των αναγκαίων

επίσημης μετάφρασης με το Β.Δ. της 19.4.1835, «περί του Εμπορικού Νόμου» το οποίο και τις κριτικάρει ότι δεν έχουν «το περί τους νόμους απαιτούμενον ακριβές και σαφές και επίσημον»⁴.

Ο Μάουρερ, κρίνοντας γενικά τις δύο πρώτες μεταφράσεις και βρίσκοντάς τις την πρώτη με αρκετά σφάλματα και τη δεύτερη καλύτερη όχι όμως απόλυτα ικανοποιητική, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι εκείνο που έφταιγε ήταν πώς ο Γαλλικός Ε.Κ. προϋπόθετε όρους και συνθήκες που δεν υπήρχαν στην Ελλάδα. Ο ίδιος ο Μάουρερ, περιγράφοντας τις δυσχέρειες της μετάφρασης των κωδίκων του από τα γερμανικά, τονίζει ότι έπρεπε να διαμορφωθεί νομική και δικαστηριακή φρασεολογία και δεν εύρισκε κανείς ούτε στα αρχαία ούτε στα νέα ελληνικά την αναγκαία ορολογία⁵.

άρθρων εκ του Πολιτικού Κώδικος επαυξηθείς παρά Νικολάου Παπαδοπούλου, παρ' ου προσενεχθείς τω εν Κωνσταντινουπόλει εντιμοτάτω συστήματι των Ελληνορωμαίων Εμπόρων προς κοινήν ωφέλειαν..., Βιέννη 1817. Θ. Ράκος, Γαλλικός εμπορικός κώδιξ μεταφρασθείς εις την καθομιλουμένην ημών διάλεκτον παρά Θ.Ρ., Παρίσι 1820.

4. Το κείμενο του διατάγματος που δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης, αρ. 15 της 11-5-1835, σελ. 26, έχει ως εξής:

«Παρατηρήσαντες ότι ή μὲν συζήτησις τοῦ ἐμπορικοῦ νόμου τοῦ διὰ τῶν ἀπὸ 29 Ἰανουαρίου (10 Φεβρουαρίου) καὶ 15 (27) Φεβρουαρίου Ἡμετέρων ἀποφάσεων εἰς τὴν Νομοσυμβουλευτικὴν ἐπιτροπὴν ὑποβληθέντος, δὲν ἐπεραιώθη εἰσέτι παρὰ τὴν μεγάλην Ἡμῶν ἐπιθυμίαν, αἱ δὲ ὑπάρχουσαι δύο μεταφράσεις τοῦ ἐν ἰσχύϊ ἤδη ἐμπορικοῦ τῆς Γαλλίας νόμου δὲν ἔχουσι τὸ περὶ τοὺς νόμους ἀπαιτούμενον ἀκριβές καὶ σαφές καὶ ἐπίσημον, καὶ θέλοντες νὰ ἀπαλλάξωμεν τοὺς πιστοὺς Ἡμῶν ὑπηκόους ἀπὸ τὰς ἐπιβλαβεῖς συνεπειάς τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων.

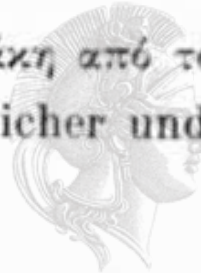
Ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης γραμματέως, καὶ ἀκούσαντες τὴν γνώμην τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀπεφασίσαμεν καὶ διετάξαμεν τὰ ἐξῆς:

1. Ἡ ἐν τῇ Ἡμετέρᾳ γραμματεῖᾳ τῆς Δικαιοσύνης γενομένη, παρὰ δὲ ἐπιτροπῆς, ἐπίτηδες συσταθείσης, ἐπεξεργασθεῖσα καὶ παρ' Ἡμῶν ἐγκριθεῖσα, μετάφρασις τῶν τριῶν πρώτων βιβλίων τοῦ ἐν τῷ βασιλείῳ Ἡμῶν ἰσχύοντος ἐμπορικοῦ νόμου τῆς Γαλλίας θέλει τυπωθῇ ἄνευ ἀναβολῆς, καὶ θέλει θεωρεῖσθαι ὡς ἐπίσημον κείμενον νόμου μέχρι τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἤδη προπαρασκευασθέντος ἐμπορικοῦ νόμου. —Περὶ τῆς ἀρμοδιότητος τῶν ἐμποροδικείων θέλει ἐκδοθῇ ἀνυπερθέτως, ἰδιαίτερος Νόμος.

2. Ὁ παρὼν νόμος θέλει γνωστοποιηθῇ διὰ τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως» καὶ συγχρόνως θέλει δημοσιευθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ παρ' Ἡμῶν ἐγκριθέντος ἐλληνικοῦ κειμένου τοῦ ἐμπορικοῦ νόμου».

Για το χαρακτήρα του Διατάγματος αυτού ως νομοθετικού ή διοικητικού και τη σημασία της παραδοχής της μίας ή της άλλης γνώμης, βλ. περισσότερα, Θ. Πετιμεζάς, Εμπορικόν Δίκαιο, 1 (τεύχος Α), Αθήνα 1929, 41 - 43 και σημ. 1 (σ. 42). Είναι επίσης γνωστό ότι και αυτή η «επίσημη» μετάφραση είχε πολλά λάθη.

5. Γ. Α. Μάουρερ, Ο Ελληνικός Λαός (μετάφραση Όλγας Ρομπάκη από το πρωτότυπο: G. L. von Maurer, Das Griechische Volk in öffentlicher, kirchlicher und privat-

Όσον αφορά την ορολογία θα αρκούσε να ξεφυλλίσει κανείς την Εξάβιβλο του Αρμενόπουλου για να τη βρεί⁶. Ειδικά για τα εμπορικά, μπορεί μερικοί θεσμοί του Γαλλικού Ε.Κ. να ήταν σχετικά ή απόλυτα άγνωστοι στους Έλληνες εμπορευόμενους αλλά γνωρίζουμε ότι χρησιμοποιούσαν πάμπολλους άλλους. Εκτός αυτού οι εμπορευόμενοι είχαν αποδεχτεί ένα πλήθος ιταλικούς όρους, ιδίως για νεώτερους θεσμούς του εμπορικού δικαίου. Η νεοελληνική εμποροναυτική ορολογία, αν συνυπολογήσουμε και τα δάνεια από άλλες γλώσσες ιδίως τις ρωμανικές, παρουσιάζεται πλουσιότητα⁷. Συνεπώς το πρόβλημα στην ουσία ήταν ανύπαρκτο. Γιατί βασίζεται στην άγνοια της ελληνικής γλώσσας από το Μάουρερ και τους Βαυαρούς, αλλά υποκρύπτει κυρίως την πολεμική του «λογιωτατισμού» κατά της λαϊκής γλώσσας⁸. Απορρίπτονται αβασάνιστα οι δύο προεπαναστατικές μεταφράσεις και γίνεται τρίτη, όχι καλλίτερη αλλά σε γλώσσα περισσότερο λόγια. Κατά τα άλλα κανείς δε φαίνεται να προβληματίζεται αν υπήρχαν οι σχετικοί όροι. Ούτε τουλάχιστον φαίνεται να παραδειγματίζονται από την απήχηση που είχε η μετάφραση της Εξάβιβλου του Αρμενόπουλου από το Σπανό⁹. Έτσι ανεξάντλητο νομικό γλωσσικό υλικό, και μάλιστα γραφτό, από τη μεταγλώττιση βυζαντινών και μεταβυζαντινών νομικών κειμένων, το οποίο χρησιμοποιούσε στην πράξη ευρύτατη μερίδα του λαού πήγε χαμένο και ανεκμετάλλευτο¹⁰.

2. Η γενική τάση προς μίμηση της Γαλλικής νομοθεσίας συνδυασμένη με την ακτινοβολία του Γαλλικού Ε.Κ.

rechtlicher Beziehung vor und nach dem freiheitskampfe bis zum 31 juli 1834, Heidelberg 1835) Αθήνα 1976, 359 (§ 217), 625 (§ 371).

6. G. E. H e i m b a c h, Constantini Harmenopuli Manuale legum sive Hexabiblos, Leipzig 1851 (Aalen 1969).

7. D. V a y a c a c o s, Les termes commerciaux et économiques dans l'aire grecque (XVIème - XIXème siècle). Esquisse linguistique στα Actes du IIe Colloque International d'Histoire του Κ.Ν.Ε - Ε.Ι.Ε. Αθήνα 1986, III, 177 - 184. Π. Ε. Σ ε γ δ ί τ σ α ς, Οι κοινοί ναυτικοί μας όροι και οι ρωμανικοί γλώσσας, Αθήναι 1954.

8. Πολεμική που εκτός των άλλων έχει και ταξικό χαρακτήρα. Βλ. Ι. Κ ο ρ δ ά τ ο ς, Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, Αθήνα 1927 (β' έκδ.), 164 επ.

9. Κωνσταντίνου Αρμενοπούλου κριτού Θεσσαλονίκης Πρόχειρον, το λεγόμενον Εξάβιβλος εις κοινήν γλώσσαν μεταφρασθείσα... παρά Αλεξίου Σπανού,... Ενετίησι 1744. Ας σημειωθεί ότι η μετάφραση επαναεκδιδόταν συνεχώς μέχρι το 1820, γνωρίζοντας 7 εκδόσεις. Βλ. Κ. Π ι τ σ ά κ η ς, Κωνσταντίνου Αρμενοπούλου Πρόχειρον Νόμων ή Εξάβιβλος, Αθήνα 1971, εισαγωγή σ. ογ' επ.

10. Γ. Ρ ο δ ο λ ά κ η ς, Η λαϊκή γλώσσα στα νομικά κείμενα της τουρκοκρατίας, Επιστημονικές ανακοινώσεις (20 Νοεμβρίου - 5 Δεκεμβρίου 1979) του Συλλόγου Επιστημονικού Προσωπικού της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1982, 141 - 160.

Ο Ν. Παπαδόπουλος, ο πρώτος μεταφραστής του Γαλλικού Ε.Κ., χωρίς να είναι νομικός, αλλά με ευρύτατη εμπορική μόρφωση¹¹, τον εκθειάζει στον πρόλογο της μετάφρασής του¹². Επειδή δε φαίνεται από πουθενά να ξενίζεται από τη γαλλική νομοθεσία εκφράζει, κατά τη γνώμη μου, μία γενική πεποίθηση που πρέπει να κυριαρχούσε ανάμεσα στους εμπορευόμενους της εποχής του.

Στο «Πολιτικὸν Σύνταγμα της Ελλάδος» της Γ' Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας (Μάρτης του 1827), όπου ρητῶς επιτάσσεται να συνταχθούν κώδικες αστικός, ποινικός και στρατιωτικός «έχοντες ιδιαιτέρως βάσιν» τη γαλλική νομοθεσία, η τάση αυτή διατυπώνεται οριστικά¹³.

Με τον ερχομό των Βαυαρών η τάση προς μίμηση της γαλλικής νομοθεσίας ανακόπτεται. Τέλος, με τη δημοσίευση των 4 κωδίκων του Μάουρερ (1833-1834) σημειώνεται η οριστική στροφή, από την τάση προς τη γαλλική, στην κατεύθυνση προς τη γερμανική επιστήμη¹⁴. Ο ίδιος ο Μάουρερ, το 1835, παραδέχεται ότι η τελευταία πεντηκονταετία στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από μία τάση προς αφομοίωση της γαλλικής κουλτούρας και των γαλλικών θεσμών αλλά διατείνεται ότι η γαλλική νομοθεσία, σε αντίθεση με τη γερμανική, δεν είναι και τόσο κατάλληλη για τις ελληνικές συνθήκες¹⁵.

11. Την ευρύτατη μόρφωση του Ν. Παπαδόπουλου αποδεικνύει και το 4τομο έργο του «Ερμής ο Κερδώς, ήτοι Εμπορική Εγκυκλοπαιδεία συγγραφείσα... προς χρήσιν και ωφέλειαν των απανταχού ομογενών»... Βενετία 1815 - 1817.

12. Ν. Παπαδόπουλος, ό.π., πρόλογος: «...Αλλά μη αμφιβάλλων, ότι ενασχοληθέντα τα δεινότερα περί τους νόμους Γαλλικά συστήματα απετέλεσαν τον Κώδικα τούτον συνοπτικώτατον κατά το μέγεθος, εμπεριληπτικώτατον κατά την ύλην, λακωνικώτατον, αλλ' ακριβή, εις τας εκφράσεις, και αρμοδιώτατον προς κανονισμόν, και ευθυδικίαν των εμπορικών διενέξεων... ενεκρίθη η μετάφρασις εις την γλώσσαν μας των νόμων τούτων, οι οποίοι διά πολλά αίτια πρέπει να προτιμηθούν από τους λοιπούς του αυτού είδους, και, καθώς στοχάζομαι, αν δεν υπερτερούν τους ομοίους των άπαντας, αναμφιβόλως όμως δεν είναι κατώτεροι μηδενός...», Βλ. επίσης Κ. Τριανταφυλλόπουλος, ό.π., 380 - 381.

13. Α. Μάμουκας, ό.π., Θ' (Αθήνα 1841), 141 - 142 (άρθρο 99 του Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδος).

14. Π. Ι. Ζέπος, Το νεώτερον Ελληνικόν Δίκαιον (1821 - 1934) και η Νομική Επιστήμη παρ' Έλλησι, στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαιδεία, τ. 10 (Ελλάς), Αθήνα 1934, 644 - 650 και στο συμπλήρωμα, 193 - 200.

15. Γ. Α. Μάουρερ, ό.π., 627 επ. (§ 372). Ο Μάουρερ είναι, το λιγότερο, προκατειλημμένος υπέρ του γερμανικού δικαίου. Ξεκινώντας από τις προσωπικές του έρευνες στο παλαιογερμανικό δίκαιο βρίσκει ότι τα νεοελληνικά έθιμα ταιριάζουν αφάνταστα με τα παλαιογερμανικά. Παρ' όλα αυτά ο Μ. Ρενιέρης, οπαδός της Ιστορικής Σχολής του δικαίου ασκεί δριμύτατη κριτική κατ' αυτού ότι επιχειρεί να εισαγάγει ενάντια στην παράδοση το ξένο στον ελληνικό λαό γαλλικό

3. Η εφαρμογή του στην πράξη προεπαναστατικά από τους Έλληνες εμπόρους.

Έχουμε πολλές και αναμφισβήτητες πληροφορίες για την υιοθεσία του Γαλλικού Ε.Κ. από τους Έλληνες εμπόρους της Κωνσταντινούπολης αλλά και των άλλων μεγάλων εμπορικών κέντρων, όπως της Σμύρνης, της Θεσσαλονίκης, του Χαλεπίου και άλλων και μάλιστα αρκετά πριν από το 1821¹⁶. Έτσι, ο κώδικας αυτός, αρχικά στο πρωτότυπο και αργότερα μεταφρασμένος, αποτέλεσε για τους υπόδουλους Έλληνες κατά τα τελευταία χρόνια της δουλείας «οιονεί εθιμικόν δίκαιον, ήτοι γραπτόν δίκαιον εφαρμοσθέν εθιμικώς»¹⁷.

4. Η μη σύγκρουσή του με τα τοπικά έθιμα και συνήθειες.

Παράλληλα με τη χρήση του Γαλλικού Ε.Κ. από τους Έλληνες εμπορευόμενους των μεγάλων εμπορικών κέντρων και την εξοικείωσή τους μ' αυτόν, βασικός λόγος της αποδοχής του υπήρξε και το ότι δε συγκρουόταν με τα τοπικά έθιμα και συνήθειες.

Κατ' αρχήν, το Βυζαντινό δίκαιο, αν εξαιρέσουμε το ναυτικό, περιέχει ελάχι-

δίκαιο «ελθόν προ ολίγου εις την Ελλάδα εντός του χαρτοφυλακίου του Κυρίου Μάουρερ...» (Μ. Ρενιέρης, στην «Εφημερίς Νομική», του Κ. Αξελού, Ναύπλιο, φύλλο της 13-11-1837, σ. 45 επ.).

16. Ο Μάουρερ βεβαιώνει για την αποδοχή του γαλλικού Ε.Κ. προεπαναστατικά στηριζόμενος στηνπραγματεία γνωστού, όπως αναφέρει, Έλληνα, γραμμένη γαλλικά, που τη δημοσιεύει στη συνέχεια. (Γ. Α. Μάουρερ, ό.π., 99 (§ 40), 119 (§ 48)). Ο Γ.Α. Μαυροκορδάτος, γράφοντας το 1838, συνεπώς όντας σχεδόν σύγχρονος, θέτει κατηγορηματικά αυτή την αποδοχή-υιοθεσία του γαλλικού Ε.Κ. από το Σύστημα των Ελληνορωμαίων εμπόρων της Κων/λης (δηλ. από τον Εμπορικό Σύλλογο των Ελλήνων, όπως θα λέγαμε σήμερα) «πολύ προ της Ελληνικής Επανάστασεως». (Γ. Α. Μαυροκορδάτος, Εγχειρίδιον της Ελληνικής Εμπορικής Νομοθεσίας, Α', Αθήνα 1838, πρόλογος σ. β'-στ'). Ο Ν. Παπαδόπουλος, έχοντας τελειώσει τη μετάφρασή του το 1815, μας επιτρέπει να τοποθετήσουμε αυτή την προτίμηση (του γαλλ. Ε.Κ.) γύρω στα 1814. Όμως τίποτα δεν αποκλείει τη χρήση του και νωρίτερα. Βλ. επίσης, Κ. Τριανταφυλλόπουλος, ό.π., 368, 369, του ίδιου, Το Ελληνικόν δίκαιον κατά τον 19ον αιώνα (ανατύπωση από τον Γ' τόμο «Επιστήμαι» του Πανελληνίου Λευκώματος της Εθνικής Εκατονταετηρίδος), Αθήνα 1924, 10, 16 επ., Κ.Ν. Καραβάς, Εμπορικόν Δίκαιον, Α', Θεσσαλονίκη 1947, 67, Ν. Πανταζόπουλος, Από της «λογίας» παραδόσεως εις τον Αστικόν Κώδικα, Αθήνα 1947, 157 - 158, του ίδιου, Οι κοινοτικές ρίζες του μικρασιατικού Ελληνισμού, στο Επιστημονικό διήμερο Μικρασιατικού Ελληνισμού αφιερωμένο στη μνήμη του καθηγητή Μιχαήλ Αναστασιάδη (Αθήνα 9-10.11.1984), Αθήνα 1986, 67 - 119.

17. Α. Κιάντου - Παμπούκη, Εμπόριον καὶ Εμπορικόν Δίκαιον επί τουρκοκρατίας ως συντελεσταί της επαναστατικής συνειδήσεως των Ελλήνων, Επιστημονική Επετηρίς της Α.Β.Σ.Θ., 3, Θεσσαλονίκη 1971, 39. Βλ. επίσης Θ. Πετιμεζάς, ό.π., 33, Η Αναστασιάδης, Τα εκατόν έτη του Ελληνικού Εμπορικού Κώδικος, Θέμις ΜΣΤ (1935), 12.

στες διατάξεις που να καλύπτουν το πεδίο του σύγχρονου, τότε (αρχές του 19ου αιώνα), εμπορικού δικαίου. Είναι βέβαια λογικό, αφού το εμπορικό δίκαιο ξεχωρίστηκε από το αστικό και άρχισε να αναπτύσσεται σε εποχές παρακμής και πτώσης της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Κατ' εξαίρεση όμως, το Βυζαντινό ναυτικό δίκαιο, του οποίου σημαντικό τμήμα αποτελούσε ο Ναυτικός Νόμος Ροδίων¹⁸, υπήρξε βασική πηγή του δικαίου που διαμορφώθηκε εθιμικά στη Μεσόγειο. Και αυτό το δίκαιο απέδιδε κατ' ουσίαν ο Γαλλικός Ε.Κ.¹⁹.

Κατά την τουρκοκρατία και κυρίως προς τα τέλη του 18ου αιώνα η ανάπτυξη του ελληνικού εμπορίου και της ναυτιλίας έφτασε στο κατακόρυφο. Συνέπεια τούτου είναι και η ανάπτυξη του εμπορικού δικαίου. Έτσι, συναντάμε σε πλήρη άνθιση πάμπολλους θεσμούς εμπορικού και ναυτικού δικαίου. Οι Έλληνες έμποροι έχουν εξοικειωθεί με τα περισσότερα έθιμα και συνήθειες που διέπουν το εμπόριο, με το σύνολο σχεδόν των διαφόρων εμπορικών πράξεων και με όλους σχεδόν τους κανόνες και αρχές που διέπουν τις σχέσεις και συνθήκες του ναυτικού δικαίου²⁰.

Όλοι αυτοί οι θεσμοί εφαρμόζονται βέβαια εθιμικά και καθώς πολλοί είναι προϊόν των νεώτερων χρόνων, έχουν απόλυτη συγγένεια και είναι άμεσα συνδεδεμένοι με τους ευρωπαϊκούς και περισσότερο με το εμπορικό δίκαιο που κυριαρχεί στη λεκάνη της Μεσογείου. Συνεπώς δεν είναι απορίας άξιο η αποδοχή του Γαλλικού Ε.Κ. που προσφερόταν σαν το πιο σύγχρονο νομοθέτημα, με την αίγλη της Γαλλικής επανάστασης και σε τελευταία ανάλυση, απ' όσα αναπτύχθηκαν παραπάνω, δεν ήταν διόλου ξένος προς τους Έλληνες εμπορευόμενους.

18. W. Ashburner Νόμος Ροδίων Ναυτικός — The Rhodian Sea-Law, Oxford 1909.

19. D. C. G o f a s, Esquisse d'une Histoire du Droit Commercial Grec sous la domination Ottomane, Atti di terzo Congresso Internazionale della Società Italiana di Storia del Diritto, vol. III (La formazione storica del Diritto Moderno in Europa), Firenze 1978, 1087 - 1104, και την εκεί σχετική βιβλιογραφία, Ν. Π α ν τ α ζ ό π ο υ λ ο ς, ό.π. (Από της λογίας...), 157.

20. D. C. G o f a s, ό.π., 1097 επ. και Κ. Κ α ρ α β ά ς, ό.π., 60 επ. Επισημαίνεται ότι πολλά από αυτά τα έθιμα, ιδίως των νησιών «κωδικοποιήθηκαν» όπως α) της Θήρας και Ανάφης (Σαντορίνης) του 1797 (Α. Χ ρ υ σ α ν θ ό π ο υ λ ο ς, Συλλογή τοπικών της Ελλάδος συνηθειών... Αθήνα 1853, 145 επ., και Ι. και Π. Ζ έ π ο ς, J. GR., 8, Αθήνα 1981, 503 επ.), β) της Νάξου του 1810 («Θέμις», του Α. Σ γ ο ύ τ α, 5, Αθήνα 1852, 134 και Ι. και Π. Ζ έ π ο ς, J. GR., 8, 523 επ.), γ) της Ύδρας του 1804 και 1818 (Α. Λ ι γ ν ό ς, Ιστορία της Νήσου Ύδρας, Α', Αθήνα 1946, 247 επ.), δ) των Σπετσών το 1814 (Α. Κ. Ο ρ λ ά ν δ ο ς, Περί της νήσου Πέτσας ή Σπετσών, Πειραιάς 1877, 51 - υποσημείωση) κ.λπ. Επίσης αυτές οι κωδικοποιήσεις έλαβαν και κάποια, περισσότερο ή λιγότερο, επισημότητα και επικύρωση από την Οθωμανική εξουσία.

Παρ' όλο που οι λόγοι που συντέλεσαν στην αποδοχή του Γαλλικού Ε.Κ. στην Ελλάδα υπήρξαν σπουδαίοι και διόλου ευκαταφρόνητοι —η αποδοχή αυτή θα έπρεπε να αποδοθεί και σε πνεύμα ιστορικής συνέχειας —ασκήθηκε μία κριτική κατ' αυτής.

Ο Μάουρερ πρώτα, εκτός από τη γενική άποψή του πως η γαλλική νομοθεσία δεν ήταν κατάλληλη για τις ελληνικές συνθήκες, ειδικότερα όσον αφορά το Γαλλικό Ε.Κ. του καταμαρτυρεί πως προϋπόθετε όρους και συνθήκες που δεν υπήρχαν στην Ελλάδα και πως ήταν κάπως δύσχρηστος γιατί περιλάμβανε διατάξεις που δεν προσαρμόζονταν στις περιορισμένες ακόμα ελληνικές εμπορικές σχέσεις που διεζάγονταν σε μικρή κλίμακα²¹. Σ' ένα σημείο βέβαια δεν απέχει από την πραγματικότητα. Την εποχή που ήρθε στην Ελλάδα (1833), η χώρα βγαίνοντας από τον πολύχρονο απελευθερωτικό αγώνα, από εμφύλιους σπαραγμούς και άλλους αναβρασμούς, δε μπορούσε να εμφανίζει μία ανθούσα οικονομία. Όμως, μέχρι το 1821, τα νησιά, αρκετές πόλεις της Πελοποννήσου και της Στερεάς (αναφέρομαι μονάχα στην απελευθερωμένη Ελλάδα και όχι στην Ήπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία, Επτάνησα, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη) γνώρισαν μεγάλη ακμή και οι εμπορικές σχέσεις τους δεν ήταν διόλου περιορισμένες. Όπως αναπτύχθηκε παραπάνω, όλες σχεδόν οι σύγχρονες τότε δικαιικές εμπορικές σχέσεις ήταν γνωστές.

Αντίθετα είναι εύστοχη και εποικοδομητική η κριτική που ασκήθηκε από το G. Geib²², τον C. W. E. Heimbach²³, το Μαυροκορδάτο και άλλους νεώτερους Έλληνες νομικούς²⁴ ότι έπρεπε ο Γαλλικός ΕΚ. να προσαρμοστεί προς το Αστικό Δίκαιο και να συμπληρωθεί για να καλύψει κενά της όλης ελληνικής νομοθεσίας, που ήταν ακόμα ελλιπής. Με μία παρατήρηση: Το Αστικό δίκαιο έπρεπε, πολύ περισσότερο αυτό, να προσαρμοστεί προς τον Εμπορικό Κώδικα και τις μοντέρνες δικαιικές σχέσεις του.

21. Γ. Α. Μάουρερ, ό.π., 359 (§ 217), 619 (§ 367).

22. G. Geib, Darstellung des Rechtszustandes in Griechenland während der Türkischen Herrschaft und bis zur Ankunft des Königs Otto I, Heidelberg 1835, 119 - 121, 156. Βλ. επίσης βιβλιοκρισία του από τον E. Zachariä στη Heidelberger Jahrbücher der Literatur, 1836, 857 - 887.

23. C.W. E. Heimbach, Griechisch-römisches Recht im Mittelalter und in der Neuzeit, στην Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste, που εκδόθηκε από τους J. S. Ersch und J. G. Gruber, I Section, τόμος 87, Leipzig 1869, 72, 74-75.

24. Γ. Α. Μαυροκορδάτος, ό.π., πρόλογος, ζ', η', Π. Ι. Ζέπος, ό.π., 194, Γ. Α. Ράλλης, Ερμηνεία του Ελληνικού Εμπορικού Δικαίου, Α' Αθήνα 1863, προεισαγωγή, η', θ'.

II

Θεωρώντας από την σκοπιά του δικαίου τη 15ετία 1821-1835 παρατηρούμε ότι κυριαρχείται από μία προσωρινότητα ως προς το εφαρμοζόμενο δίκαιο και από μία αποστροφή προς τα έθιμα.

α) Προσωρινότητα.

Η προσωρινότητα είναι συνδυασμένη με την αταλάντευτη εμμονή να συνταχθούν «κώδικες» που να καλύπτουν τα βασικά τουλάχιστον τμήματα του δικαίου, αστικό, ποινικό, εμπορικό, δικονομικό. Λήγει στα 1834 με τους κώδικες που συνέταξε ο Μάουρερ, ενώ παρατείνεται για ένα ακόμα αιώνα ως προς το Αστικό.

Για το Εμπορικό δίκαιο, η προσωρινότητα είναι σχετική και δεν έχει την ένταση που παρατηρούμε στους άλλους κλάδους του δικαίου. Η Α' και Β' Εθνοσυνελεύσεις ευθύς αμέσως εισάγουν το Γαλλικό Ε.Κ., προσωρινά, μέχρι να δημοσιευθεί ο νέος Εμπορικός Κώδικας που θα συντάξει ειδική επιτροπή²⁵. Αλλά η προσωρινή αυτή ισχύς έχει αποκλειστικό χαρακτήρα με την έννοια ότι αποκλείει κάθε άλλη πηγή εμπορικού δικαίου, είτε νόμο είτε έθιμο²⁶. Η Γ' Εθνοσυνέλευση με το «Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος» καινοτομεί. Έχοντας πια επιβληθεί η τάση προς μίμηση της Γαλλικής νομοθεσίας, η προσωρινότητα παραμένει ως προς τους λοιπούς κώδικες αλλά όχι ως προς τον Εμπορικό, του οποίου η ισχύς οριστικοποιείται, κατά τη γνώμη μου²⁷. Ο Καποδίστριας, με τα ΙΘ της 15-12-1828 και 152 της 15-8-1830 Ψηφίσματά του και η Ε' Εθνοσυνέλευση (1831-1832) έχουν τώρα εγκαταλείψει, ως προς τον Εμπορικό Κώδικα, την προσωρινότητα. Γιατί, ενώ ρητά αναφέρονται

25. «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος», §§ 4ζ' και 4π' και «Νόμος της Επιδαύρου» § π', Α. Μάμουκας ό.π., Β', 32 και 143 - 144 αντίστοιχα.

26. Έτσι ερμηνεύει την έμφαση «μόνος» ο Κ. Τριανταφυλλόπουλος (ό.π., 377 και σημ. 11). Ο Ν. Πανταζόπουλος (ό.π. Από της «λογίας»..., 141) υποστηρίζει, στηριζόμενος στις παρατηρήσεις του Κ. Τριανταφυλλόπουλου (στη παραπάνω μελέτη του) ότι πιθανόν «να εννοείται ότι ο Γαλλικός Εμπορικός Κώδιξ δεν πρέπει να εφαρμόζεται εν αναφορά προς τας λοιπάς διατάξεις του θετού δικαίου αλλ' ενδεχομένως εν αναφορά προς τον Γαλλικόν Code Civil».

27. Σ' αυτό το συμπέρασμα μας οδηγεί η όλη διατύπωση του άρθρου 142 σε συνδυασμό με το άρ. 99 (Α. Μάμουκας, ό.π., Θ', 148, 141 - 142). Το άρ. 99 επιτάσσει να συνταχθούν οι κώδικες Αστικός, Ποινικός και Στρατιωτικός «έχοντες ιδιαιτέρως βάσιν την Γαλλικήν νομοθεσίαν», αλλά σιωπά ως προς τον Εμπορικό κώδικα. Και έχει λογική συνέπεια αυτή η σιωπή γιατί τούτος αποτελεί αυτούσια γαλλική νομοθεσία. Το άρ. 142 καθορίζει το δίκαιο που ισχύει προσωρινά μέχρι τη δημοσίευση των κωδίκων του άρ. 99. Συνεπώς η προσωρινότητα παραμένει ως προς αυτούς τους κώδικες, αλλά ο γαλλικός Ε.Κ., όντας γαλλική νομοθεσία, ισχύει οριστικά ως προς το εμπορικό δίκαιο και έχει «ισχύν νόμου».

στη μελλοντική σύνταξη των άλλων κωδίκων, σιωπούν ως προς τον εμπορικό και ρητά αποδέχονται την ισχύ του Γαλλικού Ε.Κ²⁸. Με το διάταγμα της Αντιβασιλείας «περί του εμπορικού νόμου» επαναφέρεται η προσωρινότητα και μάλιστα μέχρι την έκδοση του «ήδη προπαρασκευασθέντος» εμπορικού κώδικα. Ποιός είναι αυτός ο κώδικας και μάλιστα που έχει προπαρασκευαστεί από επιτροπή; Ούτε το διάταγμα ούτε άλλη πηγή μάς παρέχουν κάποια πιο συγκεκριμένη πληροφορία.

Ο Μάουρερ αναφέρει πως αποφασίστηκε από την Αντιβασιλεία να γίνει μία νέα αναθεωρημένη μετάφραση του Εμπορικού κώδικα, πως η εργασία αυτή είχε περατωθεί και τον Αύγουστο του 1834 ο νέος εκείνος Κώδικας ήταν έτοιμος να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Μεσολάβησε όμως η ανάκλησή του από την Ελλάδα (31 Ιουλίου 1834) και έτσι η εργασία δεν ολοκληρώθηκε²⁹. Ο Γ. Α. Μαυροκορδάτος, όντας κι εκείνος σύγχρονος, συμπεραίνει ότι γίνεται υπαινιγμός για το νόμο περί ναυτικής εμπορίας, γιατί μόνο αυτόν η Κυβέρνηση είχε υποβάλει για συζήτηση στη Νομοσυμβουλευτική Επιτροπή³⁰. Συνεπώς πρόκειται είτε για αναθεωρημένη μετάφραση κατά το Μάουρερ, είτε για μελλοντικό νόμο που μπορεί μερικώς να έχει σχέση με τον Κώδικα κατά το Μαυροκορδάτο. Συνδυάζοντας όλα αυτά καθώς και το γεγονός ότι η μεταγενέστερη Οθωνική νομοθεσία δεν έθιξε τον Εμπορικό Κώδικα δε μπορούμε να βγάλουμε κάποιο συμπέρασμα για το τί συμβαίνει στην πραγματικότητα. Μήπως η βεβαίωση του διατάγματος για νέο εμπορικό κώδικα είναι απλώς ένα σχήμα λόγου ή εκδήλωση μιάς τάσης προς αναβίωση και παράταση της προσωρινότητας;

Παράλληλα με την προσωρινότητα και από κάποιο χρονικό σημείο, αρχίζει η

28. Α. Μάμουκας, ό.π., ΙΑ' (Αθήνα 1852), 511 (άρθρο 38 του ΙΘ' ψηφίσματος), «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», παράρτημα του αρ. 72/10.9.1830, σ. 310 (άρθρο 148 του 152 ψηφίσματος), «Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821 - 1832», 3 (αρ. 5), Αθήνα 1974, 282 296 (άρθρα 118 και 291 του Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδος).

29. Γ. Α. Μάουρερ, ό.π., 619 (§ 367), 724 (§ 439).

30. Γ. Α. Μαυροκορδάτος, ό.π., πρόλογος σ. ζ'. Η όλη έκφραση του Μαυροκορδάτου και ο ειρωνικός του τόνος καθώς και το συμπέρασμά του ότι αυτός ο νόμος περιστρέφεται γύρω από την ύλη του 2ου βιβλίου του Γαλλ. Ε.Κ. και συνεπώς, τα άλλα βιβλία του (1ο και 3ο) διατηρούνται άθικτα, περιορίζει ακόμα περισσότερο τις πιθανότητες ότι υπήρξε, έστω και σε σχέδιο, κάποιος άλλος Εμπορικός Κώδικας. Ας σημειωθεί ότι μετά από ενάμιση χρόνο εκδόθηκαν τρία διατάγματα (το Β.Δ. της 14-11-1836 «περί εμπορικής ναυτιλίας» που κατήργησε παλαιότερο διάταγμα από 15/27-10-1833, το Β.Δ. της 15-12-1836 «περί αστυνομίας της εμπορικής ναυτιλίας» και το Β.Δ. της 27-12-1836 «περί προσθήκης εις την αστυνομίαν της εμπορικής ναυτιλίας»), τα οποία όμως δε θίγουν το δεύτερο βιβλίο του Εμπορικού Κώδικα αφού αφορούν το Δημόσιο ναυτικό δίκαιο.

αμφισβήτηση ως προς το τέταρτο βιβλίο του Γαλλικού Ε.Κ. (De la juridiction commerciale). Ενώ δηλ. επί Καποδίστρια φαίνεται να έχει εγκαταλειφθεί η προσωρινότητα, αντίθετα με το 152 ψήφισμα εμφανίζεται η τάση να περιορισθεί η ισχύς του Γαλλικού Ε.Κ. στα τρία πρώτα βιβλία του. Η Ε' Εθνοσυνέλευση επαναφέρει την ισχύ όλου του Κώδικα, ενώ το Διάταγμα της Αντιβασιλείας «περί του εμπορικού νόμου» αποδέχεται τη μετάφραση μόνο των τριών πρώτων βιβλίων. Τελικά, καταλήγουμε με το νόμο «περί αρμοδιότητας των εμποροδικείων», στην επαναφορά μεταφρασμένου όλου σχεδόν του 2ου τίτλου του 4ου βιβλίου του Γαλλικού Ε.Κ. (των άρθρων 631-639) ώστε στην ουσία δεν έχουμε κατάργηση αλλά επιστροφή από άλλο δρόμο των πιο σημαντικών διατάξεων του 4ου βιβλίου³¹.

β) Αποστροφή προς τα έθιμα.

Όλες οι Εθνοσυνελεύσεις αποκλείουν τα έθιμα. Οι Α' και Β' με την προσωρινή αλλά αποκλειστική ισχύ του Γαλλικού Ε.Κ., οι Γ' και Ε' με ρητή διάταξή τους³².

Πρέπει εξ αρχής να επισημανθεί ότι οι ειδικές συνθήκες γέννησης του εμπορικού εθίμου καθώς και οι γενικές προϋποθέσεις που επικρατούν στην εμπορική συναλλαγή δίνουν τελείως διαφορετική βαρύτητα στην αναγνώρισή του σαν πηγή του δικαίου, σε αντίθεση με το αστικό³³.

Η αποστροφή προς τα έθιμα, κύριο χαρακτηριστικό της νομοθεσίας που προέκυψε από τη Γαλλική επανάσταση, είναι απόλυτα δικαιολογημένη, αφού εκφράζει την αντίθεση απέναντι στο φεουδαρχικό δίκαιο. Ενώ η αντίδραση, με την ιδεολογική της εκπροσώπηση από την Ιστορική Σχολή του δικαίου, θεοποιεί το έθιμο.

31. Βέβαια, το όλο θέμα είναι συνυφασμένο με την Οργάνωση των Δικαστηρίων και το Δικονομικό δίκαιο, που υπήρξε αίτημα εξίσου επιτακτικό με τη σύνταξη των άλλων κωδίκων.

32. Το άρθρο 134 του «Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδος» της Γ' Εθνοσυνέλευσης, (Α. Μάμουκας, ό.π., Θ', 147) και το άρθρο 265 του «Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδος» της Ε' Εθνοσυνέλευσης («Αρχαία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, ό.π., 3, 294) ορίζουν ότι η Δικαστική εξουσία «δικάζει κατά τους γραπτούς νόμους τους έθνους». Αντίθετα το σχέδιο-προτάσεις των Πελοποννησίων του Ιουλίου-Αυγούστου 1821 για τον «Οργανισμό της Πελοποννήσου» προβλέπει ανάμεσα στις πηγές του δικαίου και τα τοπικά έθιμα (Α. Μάμουκας, ό.π., Α', 14). Αλλά τα τοπικά έθιμα έτσι που αναγνωρίζονται, υπό όρους, δηλαδή εφόσον συμφωνούν με το καθήκον της ανθρωπότητας και με τους νόμους, δεν είναι ισότιμα με αυτούς. Επίσης, επί Καποδίστρια, στην αιτιολογική έκθεση της αρ. 64/4.2.1830 Πράξης της Ελληνικής Πολιτείας, φαίνεται να αναγνωρίζεται ισοτιμία νόμου - εθίμου («Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», έτος Ε', φύλλο 25 της 26-3-1830). Ο Μάουρερ, ό.π., 361 (§ 219), επισημαίνει ότι το εθιμικό δίκαιο δε μνημονεύεται σε κανένα νόμο.

33. Π. Α. Πέρδικας, Το έθιμον εις τον αστικόν κώδικα, το ισχύσαν δίκαιον και την εμπορικήν συναλλαγήν, Αθήνα 1946.

Στην ελληνική πραγματικότητα του 1821, τα πράγματα δεν είναι τόσο σχηματοποιημένα και καθαρά όσο στη Γαλλία. Κατά την τουρκοκρατία, λόγω της αντίθεσης προς το δίκαιο του κατακτητή, τη μεροληπτική δικαιοσύνη του και για άλλους γνωστούς λόγους, ήταν φυσική συνέπεια να επιβιώσουν θεσμοί του βυζαντινού δικαίου ως έθιμα και να δημιουργηθούν πάμπολλα άλλα. Ειδικότερα, στις κοινότητες των νησιών και στα άλλα εμπορικά κέντρα δημιουργήθηκε αξιόλογο εθιμικό δίκαιο (ιδίως εμποροναυτικό), που σε αρκετές περιπτώσεις κωδικοποιήθηκε, λαμβάνοντας και ένα είδος αναγνώρισης-επικύρωσης από την τούρκικη εξουσία. Αυτά το δίκαιο είναι οπωσδήποτε εθνικό δίκαιο, δε χάνει όμως τον ταξικό του χαρακτήρα, όπου έχει τέτοιο. Γιατί βέβαια, πολλά από αυτά τα έθιμα είναι προϊόντα επιβολής μίας ισχυρής κοινωνικής μερίδας (για να μην πούμε τάξης) σε μιά ασθενέστερη³⁴.

Κατά την Επανάσταση του 21, η επιρροή των ιδεών της Γαλλικής επανάστασης και η σύγκρουση των προκρίτων, του ανώτερου κλήρου και γενικότερα των γαιοκτημόνων με τους στρατιωτικούς, τους μικρονοικοκυραίους, τους μικροαγρότες και εμπορευόμενους-αστούς, δημιούργησαν μεγάλες αντιθέσεις. Αυτές οι αντιθέσεις εκφράζονται στο δίκαιο με την προσπάθεια προς επιβολή του δικαιικού καθεστώτος που συμφέρει την κυριαρχούσα, τη δεδομένη στιγμή, κοινωνική ομάδα-τάξη. Το πρόβλημα συνεπώς της όποιας ισχύος των εθίμων αλλά και της αποδοχής κάποιου δικαιικού καθεστώτος, παρουσιάζεται συνυφασμένο με αυτούς τους κοινωνικούς αγώνες και με μεγάλη οξύτητα προκειμένου για το Αστικό δίκαιο, ενώ δε δίνεται σημασία προκειμένου για το Εμπορικό³⁵. Και τούτο, επειδή το εμπορικό δίκαιο, αφορώντας μιά μόνο μερίδα, τους εμπόρους, δεν έθιγε του μη εμπόρους και πολύ περισσότερο δεν έθιγε διόλου τους γαιοκτήμονες³⁶.

III

Το πρόβλημα των εθίμων, ως προς το Εμπορικό Δίκαιο, έχει πιά ξεπεραστεί

34. Ειδικότερα ως προς την Ύδρα, έχουμε αποδειγμένα λαϊκές αντιδράσεις, σε τέτοια έθιμα. βλ. Γ. Ροδολάκης, Ναυτεργατικά της Ύδρας, Αφιέρωμα στο Νίκο Σβορώνο, Ρέθυμνο 1986, 2, 322 - 329. Η περίπτωση της Ύδρας αποτελεί μόνο ένα παράδειγμα που όμως δεν αποκλείει ανάλογες περιπτώσεις σε άλλα μέρη.

35. Έτσι, τελικά, επέρχεται ο συμβιβασμός ως προς το Αστικό δίκαιο με το διάταγμα της Αντιβασιλείας της 23 Φεβρουαρίου 1835 «περί πολιτικού νόμου», που αναγνωρίζει τα έθιμα με ορισμένες προϋποθέσεις.

36. Περισσότερα και λεπτομερέστερη ανάλυση βλ. Γ. Σκουριώτης, Το Νεοελληνικό δίκαιο στο φώς του Μαρξισμού, στη Β' Εβδομάδα Σύγχρονης Σκέψης, 4-15.5.1966 (του Κέντρου Μαρξιστικών Μελετών και Ερευνών), Αθήνα 1966, 465 - 497.

το 1835. Από την άλλη μεριά, με την προσωρινότητα, διαπιστώνουμε να επικρέμαται ένα είδος διαρκούς απειλής, με διακυμνάσεις, για κατάρτιση άλλου εμπορικού κώδικα.

Απ' όσα έχουν εκτεθεί μέχρι τώρα συνπεραίνουμε ότι η απειλή αυτή ήταν υπαρκτή και σοβαρή με την έννοια ότι εκδήλωνε τη διαμάχη των γαιοκτημόνων προς τους εμπόρους —που ήταν η πρώτη διαμόρφωση της ελληνικής αστικής τάξης και ο κύριος φορέας των ιδεών της Γαλλικής επανάστασης. Όμως δε μπόρεσε να βρεί πεδίο να εκδηλωθεί ουσιαστικά, επειδή το εμπορικό δίκαιο, λόγω της ειδικής φύσης του, δεν έθιγε την ιδιοκτησία, αφού άλλωστε το αστικό δίκαιο δεν υπέστη αλλαγές.

Η αποδοχή-υιοθεσία του Γαλλικού Ε.Κ. ολοκληρώθηκε με τη δημοσίευση του Β.Δ. του 1835 «περί του εμπορικού νόμου» και μάλιστα επικεφαλής του επισήμου κειμένου-μετάφρασής του, αλλά κατά τρόπον οξύμωρο ταυτόχρονα με την τελευταία εκδήλωση απειλής κατ' αυτού (επαναφορά της προσωρινότητας). Αποδοχή πρίν, κατά και μετά την επανάσταση του 1821, από τους εμπορευόμενους-αστούς, από τις επαναστατικές Εθνοσυνελεύσεις, απ' όλες τις κοινωνικές ομάδες που εκπροσωπούνταν, ακόμα και που κυριαρχούσαν σ' αυτές και τέλος από το ελεύθερο Κράτος.

Αντίθετα, η αποδοχή ενός Αστικού Δικαίου παρουσίασε, όπως είναι γνωστό, προβλήματα και αμφιταλαντεύσεις. Η εμπορική όμως νομοθεσία απαιτεί τον απόλυτο συνδυασμό και σύμπνοια με την αστική. Και εδώ, όχι μόνο δεν τα συναντάμε, αλλά εμφανίζεται και η αντίθεση. Ο Γαλλικός Ε.Κ., απηχώντας τη Γαλλική επανάσταση, αποτελεί, στον τομέα του βέβαια, το προοδευτικότερο και πληρέστερο νομοθετικό έργο της εποχής του. Δεν έχει ανάγκη από τα εμπορικά έθιμα της τουρκοκρατίας, αφού στα περισσότερα σημεία όχι μόνο συμπλέει μ' αυτά, αλλά και τα έχει υπερκεράσει. Το Βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο, εμπλουτισμένο και με τα έθιμα της τουρκοκρατίας ακόμα, απηχεί άλλες δομές, ρυθμίζει άλλες οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις.

Ένας Εμπορικός Κώδικας, όσο επαναστατικός και αν είναι, χωρίς να συμπλέει μ' έναν Αστικό βγαλμένο απ' το ίδιο καμίνι, ή έστω χωρίς να έχει προσαρμοστεί η αστική νομοθεσία σ' αυτόν, μπορεί ν' αποβαίνει αποτελεσματικός για τις σχέσεις που ρυθμίζει, αλλά χάνει μεγάλο μέρος απ' αυτή την επαναστατικότητα και καταντάει ακίνδυνος για τις δομές, σχέσεις και συναλλαγές ενός απαρχαιωμένου αστικού δικαίου και για την κοινωνική τάξη που το επέβαλε. Μ' αυτή την έννοια αποδυναμωμένος, γίνεται αποδεκτός και παραχωρείται στους εμπόρους-αστούς ο Εμπορικός τους Κώδικας.